

Lisa 6 Ainevaldkond „Sotsiaalsained“

1. Üldalused	1
1.1. Valdkonnapädevus	1
1.2. Ainevaldkonna õppeained	1
1.3. Ainevaldkonna kirjeldus	2
1.4. Valdkonnasisene ja -ülene lõiming	2
1.5. Õppekorralduse erisused	5
1.6. Ainevaldkondlikud hindamise erisused	6
1.7. Õppekeskkonna erisused	7
2. Ainekavad	7
2.1. Inimeseõpetus	7
2.2. Ajalugu	17
2.3. Ühiskonnaõpetus	27

1. Üldalused

1.1. Valdkonnapädevus

Sotsiaalsainete pädevusega taotletakse õpilase toimetulekut iseendaga, suutlikkust toimida lähikonnas, valmisolekut ja oskust olla aktiivne ning vastutustundlik kodanik, oskust mõtestada ühiskondlikke suhteid minevikuühiskondades lähtuvalt ajaloolisest kontekstist ja üldinimlikest väärtustest.

Sotsiaalsainete õpetamise kaudu taotletakse, et põhikooli lõpetaja:

- 1) tunneb huvi kogukonna, rahva ja maailma arengu vastu, mõistab ühiskonnas toimunud ja toimuvate muutuste põhjusi, tagajärgi ja seoseid;
- 2) tunneb huvi enda arengu vastu, hindab ennast adekvaatselt, analüüsib oma võimalusi, usub endasse ja kavandab oma tulevikku, võtab eakohase vastutuse oma tuleviku kujundamise eest, väärtustab loovust ja ettevõtlikkust ning arendab endas neid omadusi ja pädevusi;
- 3) austab demokraatiat ja inimõigusi, teab oma õigusi ja kohustusi, järgib seadusi, üldinimlike väärtusi ja üldtunnustatud käitumisharjumusi, kujundab oma arvamuse ning on vastutustundlik ja aktiivne ühiskonnaliige, on lojaalne Eesti riigile;
- 4) valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti ja kujundab enda seisukoha;
- 5) aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased;
- 6) tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonna kultuuripärandit ja aktsepteerib kultuurierinevusi;
- 7) hoolib endast ja teistest, järgib tervislikke eluviise, käitub turvaliselt enda ja teiste inimeste suhtes, hoiab keskkonda, on teadlik tarbija.

1.2. Ainevaldkonna õppeained

I kooliaste	II kooliaste	III kooliaste
inimeseõpetus		
2. klass 1 tund 3. klass 1 tund	5. klass 1 tund 6. klass 1 tund	7. klass 1 tund 8. klass 1 tund
ajalugu		
	5. klass 2 tundi 6. klass 2 tundi	7. klass 2 tundi 8. klass 2 tundi 9. klass 2 tundi
ühiskonnaõpetus		
	6. klass 1 tund	9. klass 2 tundi
1.3. Ainevaldkonna kirjeldus Sotsiaallainetes käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. Õpilastes kujundatakse oskusi näha ühiskonna arengus põhjuse-tagajärje seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest. Koolis suunatakse õpilaste väärtushinnangute kujunemist turvalises õpikeskkonnas, kus õppetöö ja huvitegevus teineteist toetavad ning täiendavad. Õppe vältel kujundatakse õpilaste tahet toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikme ning isiksusena.		
Inimeseõpetus	Inimeseõpetus toetab õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides ennast tundma, vastutustundlikult oma suhteid kujundama, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetus on kontsentriiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seondunult, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõppemeetodid.	
Ajalugu	Ajaloõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujundamist. Õpetus on kronoloogilis-teemaatiline, kus Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust. Kujundatakse arusaama, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva.	
Ühiskonnaõpetus	Ühiskonnaõpetus toetab õpilase sotsiaalsete kompetentside, väärtushinnangute ja hoiakute kujunemist. Õpetus käsitleb ühiskonna toimimist ja kodaniku seoseid ühiskonnaelu valdkondadega: majanduse, poliitika ja õigusega, samuti suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega. Kujundatakse aktiivseks ja teadlikuks kodanikuks olemist.	
1.4. Valdkonnasisene ja -ülene lõiming Valdkonnasisese ja -ülese lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimestega, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning näeb ja mõistab ühiskonnas toimuvat. Tähtsad on koostööoskuste ja loovuse areng		

ning kohaliku kultuuripärandi säilitamine ja hoidmine. Taodeldakse, et põhikooli lõpetajal on tõhusad oskused ja valmidus erinevatel tasanditel ühiskonnaellu sekkuda ning selles osaleda.

Lõimingu korraldus ainevaldkonnas

Üldpädevuste kujundamist ja läbivate teemade rakendamist toetavad:

- Projektõpe - aineülesed klassisisesed või klassidevahelised projektid, õppeaineid lõimivad loov- ja uurimustööd, teemapäevad ja -nädalad.
- Aktiivõppe meetoditel ja meeskonnatööl põhinev õpetus.
- Õppekäigud ja matkad muuseumitesse, arhiividesse, ajaloolistesse paikadesse jne; teatri- ja kinokülastused.
- Klassiväline tegevus - ainevaldkonda toetavad klassivälised üritused ja huviringid ning osalemine maakondlikes ning üle-eestilistes projektides; rahvakalendri tähtpäevade tähistamine.
- Klassijuhatajatöö - hoiakute kujundamine, ainealaste projektide toetamine oma klassi raames, teadmispõhiste ürituste, õppekäikude, ekskursioonide, matkade jms korraldamine.
- Koostöö huvigruppidega - lapsevanemad, vilistlased, partnerid, kultuuri- ja haridusasutused, KOV, kolmanda sektori esindajad, erinevate alade spetsialistid jm.
- Õpikeskkond - õpperuumid (sh väljaspool kooli), õppevahendid, sotsiaalsed suhted, virtuaalsed õpikeskkonnad, õuesõpe.

I. Üldpädevuste kujundamine	II. Lõiming teiste ainevaldkondadega	III. Läbivad teemad
Kultuuri ja väärtuspädevus Suutlikkus mõista erinevate kultuuride omapära ja tõekspidamisi. Üldtunnustatud väärtuste ja teiste inimeste inimväärikuse austamine. Eesti keele ja kultuuri säilimisele ja arengule kaasaaitamine. Sotsiaalne ja kodanikupädevus Suutlikkus ennast teostada; toimida aktiivse, teadliku, abivalmi ja vastutustundliku kodanikuna ning toetada ühiskonna demokraatlikku arengut; teada ja järgida ühiskondlikke väärtusi ja norme; austada erinevate keskkondade reegleid ja ühiskondlikku mitmekesisust.	Keel ja kirjandus Suuline ja kirjalik eneseväljendus. Tekstide lugemis-, mõistmis- ja analüüsioskus. Nõuded kirjalikele töödele. Teabe hankimine ja olulise eristamine. Matemaatika Ajaarvamine; ressursside plaanimine. Matemaatiline kirjaoskus, arvandmete esitlemine ja tõlgendamine. Oskus probleeme seada, sobivaid lahendusstrateegiaid leida ja neid rakendada, lahenduseid analüüsida ning tulemuse tõesust kontrollida. Oskus loogiliselt arutleda. Võõrkeeled Suuline ja kirjalik eneseväljendus. Tekstide lugemis-, mõistmis- ja analüüsioskus. Nõuded	Elukestev õpe ja karjääri kujundamine Iseseisva mõtlemisioskuse ja tulevaseks tööks vajalike hoiakute kujundamine. Edasiõppimisvõimalused. Olukord tööturul. Keskkond ja jätkusuutlik areng Toetatakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes püüab leida lahendusi keskkonna ja inimarengu küsimustele, pidades silmas nende jätkusuutlikkust. Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus Oluline on õpilase kujunemine aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning

Enesemääratluspädevus Suutlikkus mõista ja hinnata iseennast; hinnata oma nõrku ja tugevaid külgi ning arendada positiivset suhtumist endasse ja teistesse; järgida tervislikke eluviise. Õpipädevus Suutlikkus organiseerida õpikeskkonda ning hankida õppimiseks vajaminevaid vahendeid ja teavet, samuti oma õppimise planeerimist ning õpitu kasutamist erinevates kontekstides ja probleeme lahendades. Õppijad omandavad eneseanalüüsi oskuse. Suhtluspädevus Suutlikkus ennast selgelt ja asjakohaselt väljendada; lugeda, mõista ja kirjutada eri liiki tekste; kasutades kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustada õigekeelsust ning väljendusrikast keelt. Matemaatika, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus Suutlikkust kasutada erinevaid ülesandeid lahendades matemaatikale omast keelt, sümboleid ning meetodeid kõigis elu- ja tegevusvaldkondades. Ettevõtlikkuspädevus Suutlikkus näha probleeme ja neis peituvaid võimalusi, püstitada eesmärgi, genereerima ideid ning neid teostama, arvestades võimalike riskide, muutuste ning eri meetoditega. Digipädevus	kirjalikele töödele. Teabe hankimine ja olulise eristamine. Loodusained Mõistetakse looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju inimühiskonna arengule, inimese arengut ja rahvastikuprotsesse; majanduse ressursse; ühiskonna jätkusuutlikku säästlikku tarbimist, üleilmastumist, globaalprobleemide, sh keskkonnaprobleemide märkamist ja mõistmist ning jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustamist. Kunstiained Käsitletakse Eesti, Euroopa ja maailma erinevate rahvaste kultuuriteemasid, iluhinnangute muutumist ajas; esteetilist arengut ja eneseteostuse võimalusi, rahvakultuuri ning loomingulist eneseväljendusoskust. Tehnoloogia Kujundatakse oskust hinnata tehnoloogia rakendamisega kaasnevaid võimalusi ja ohte; rakendada nüüdisaegseid tehnoloogiaid tõhusalt ning eetilisel oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonda kujundades; kasutada tehnovahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides ohutusnõudeid. Kehaline kasvatus	kodanikualgatuse tähendust, on ühiskonda lõimitud, toetub oma tegevuses riigi kultuuritraditsioonidele ja arengusuundadele ning osaleb poliitiliste ja majandusotsuste tegemises. Kultuuriline identiteet Tähtis on õpilase kujunemine kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumisladi kujundajana ja kultuuride muutumist ajaloo vältel ning kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktika eripärast nii ühiskonna ja terviku tasandil (rahvuskultuur) kui ka ühiskonna sees (regionaalne, professionaalne, klassi-, noorte- jms kultuur; subkultuur ja vastukultuur) ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust, on kultuuriliselt salliv ning koostööaldis. Teabekeskond ja meediakasutus Toetatakse õpilase kujunemist infoteadlikuks inimeseks, kes tajub ja teadvustab ümbritsevat infokeskkonda ning suudab seda kriitiliselt analüüsida ja selles toimida olenevalt oma eesmärkidest ning ühiskonnas omaks võetud kommunikatsioonieetikast. Tehnoloogia ja innovatsioon Arendatakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja tänapäevaseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas. Tervis ja ohutus Toetatakse õpilase kasvamist vaimselt, emotsionaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline
---	---	---

Suutlikkus kasutada uuenevat digitehnoloogiat nii õppimisel, kodanikuna suheldes kui kogukondades suheldes, leida ja säilitada digivahendite abil infot. Olla teadlik digikeskkonna ohtudest.	Kujundatakse oskust mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana eri ajastuil; arendatakse sallivat suhtumist kaaslastesse ning koostööpõhimõtteid tervislikku eluviisi järgides.	käituma turvaliselt ning kujundama tervet keskkonda. Väärtused ja kõlblus Arendatakse õpilase kujunemist kõlbeliselt arenenud inimeseks, kes tunneb nüüdisajal rahvusvaheliselt üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.
--	--	--

1.5. Õppekorralduse erisused

Õppetegevus on õppijakeskne, toetab õpimotivatsiooni hoidmist ja õpilaste kujunemist aktiivseiks ja iseseisvaks õppijaiks ning loovaiks ja kriitiliselt mõtlevaks ühiskonnaliikmeiks, kes suudavad teha valikuid ja võtta vastutust oma õppimise eest.

Koolis õppetegevust kavandades ja korraldades teevad õpetajad koostööd, seejuures:

1. lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, valdkonnapädevusest, kooliastme lõpuks taotletavatest teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning õpitulemustest ja kooli õppekavas sätestatud õppesisust, kooliastmete õppe ja kasvatuses rõhuasetustest ning lõimingust teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
2. arvestatakse didaktika nüüdisaegsete käsitlete ja ainevaldkonnas toimunud arenguga, võetakse arvesse kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas;
3. taotletakse, et õpilase õpikoormus (sh kodutööde maht) oleks mõõdukas, jaotuks õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätkaks piisavalt aega puhkuseks ja huvitegevusteks;
4. arvestatakse õpilaste eelteadmisi, huvisid, individuaalseid eripärasid ja võimeid, kasutatakse diferentseeritud ja sobivat pingutust nõudvaid ülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud ja õpilasele tähenduslikku käsitlust, reageeritakse õpi- ja eluraskustele, pakutakse õpiabi ja tuge õpivalikutes;
5. võimaldatakse nii individuaalset, paaris- kui ka rühmas õpet, kujundatakse õpiharjumusi ja -oskusi, suunatakse tegema valikuid;
6. kaasatakse õpilasi õppetegevuste kavandamisse, võetakse aega eesmärkide ja taotletavate õpitulemuste saavutamise viiside ja hindamiskriteeriumide läbiarutamiseks ning refleksiooniks;
7. rakendatakse uurivat õpet ja kasutatakse mitmekesiseid ja kombineeritud õppemeetodeid ning aktiivsust, loovust, koostööd ja tagasisidet soodustavaid õppetegevusi, laiendatakse õpilaste teadmisi, arendatakse oskusi ja kujundatakse hoiakuid;
8. rakendatakse ja kasutatakse info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õppekeskkondi, õppematerjale ja -vahendeid;
9. võimaldatakse siduda õpet koolivälise eluga, et kogu ainekäsitus oleks võimalikult elulähedane, õpilasele eakohane ja tähenduslik.

Õppetegevuse kaudu laiendatakse ainevaldkonna teadmisi ja kujundatakse oskusi. Ajalooõpetus on valdavalt uurimis põhine, kasutatakse esmaseid ja teiseid allikaid. Kõikides sotsiaalainetes käsitletakse lisaks põhiteemadele ka ühiskonnas asetleidvaid muutusi ning kasutatakse õppe ilmetamiseks näiteid ümbritsevast elust.

1.6. Ainevaldkondlikud hindamise erisused

Hindamisel lähtutakse riiklikus õppekavas ja kooli õppekava üldosas sätestatust. Hindamise põhiülesanne on toetada õpilase arengut. Hindamisel arvestatakse taotletavaid õpitulemusi ning õpilase individuaalset arengut. Hoiakute ja väärtuste kohta (nt huvi tundmine, tähtsuse mõistmine, väärtustamine, vajaduste arvestamine, reeglite järgimine) antakse tagasisidet. Õpitulemusi hinnatakse sõnaliste hinnangute ja numbriliste hinnetega. Õpilane teab, mida ja millal hinnatakse, mis hindamisvahendeid kasutatakse ning mis on hindamise kriteeriumid. Kirjalikke ülesandeid hinnates on oluline eelkõige töö sisu, õigekirjavigu hindamisel ei arvestata. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanust, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla. Kokkuvõttev hindamine toimub õppeperioodi lõpul. Järelvastamiseks sõlmivad õpilane ja õpetaja kokkuleppe, mis sisaldab järelvastamise aega, kohta ning õppesisu.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilase teadmisi ja oskusi suuliste vastuste (esituste), kirjalike ja/või praktiliste tööde ning praktiliste tegevuste alusel, arvestades õpilase teadmiste ja oskuste vastavust ainekava taotletavate õpitulemustele. Hindamine toetab õpilase arengut, et kujuneks positiivne minapilt ja adekvaatne enesehinnang, kusjuures oluline on õpilase enda roll hindamisel, pakkudes võimalusi enesehindamiseks. Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi, kuid ei hinnata hoiakuid ega väärtusi. Hoiakute ja väärtuste kohta antakse õpilasele tagasisidet.

Aineteadmiste ja -oskuste ning hoiakute hindamine võib kanda nii kujundava kui ka kokkuvõtva hindamise ülesandeid, kusjuures põhirõhk on kujundaval hindamisel. Õpitulemuste hindamise vormid on mitmekesised, sisaldades suulisi, kirjalikke ja praktilisi ülesandeid. Suuliste ja kirjalike ülesannete puhul õpilane:

- selgitab ning kirjeldab mõistete sisu ja omavahelisi seoseid;
- selgitab oma arvamusi, hinnanguid, seisukohti ja suhtumisi, seostades neid omandatud teadmistega;
- eristab, rühmitab, võrdleb ja analüüsib olukordi, seisundeid, tegevusi ning tunnuseid lähtuvalt õpitulemustest;
- demonstreerib faktide, mõistete ning seaduspärasuste tundmist lähtuvalt õpiülesannete sisust.

Praktiliste ülesannete puhul õpilane:

- rakendab teoreetilisi teadmisi praktiliselt õpituatsioonis;
- demonstreerib õpitulemustes määratud oskusi õpituatsioonis;
- kirjeldab õpitulemustes määratud teadmiste ja oskuste rakendamist igapäevaelus.

Ajaloos hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle tõlgendamist ja võrdlemist, kommenteerimist ning usaldusväärsuse üle otsustamist. Arutluse puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide teadmist, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel. Kasutatavad hindamismeetodid:

- suuline ja kirjalik küsitlus;
- avatud ja valikvastustega ülesanded;
- töö allikatega - kaartide, tekstide ja fotodega;
- loovtööde, kirjelduste, arutluste kirjutamine;
- info leidmine, kasutamine ja rühmitamine;
- mõiste ja selgituse kokkuviiimine;
- referaatide ja uurimuste koostamine;
- praktilised ülesanded.

Aarutlusoskust kujundavaid ja kontrollivaid ülesandeid koostades järgitakse jõukohasuse põhimõtet. Alustatakse lihtsamatest ülesannetest, kus õpilasele on lahendamiseks antud märksõnad, ülesande mõistmist ja lahendamist toetav selgitus ning tööjuhend.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu.

Kasutatavad hindamismeetodid:

- arutlusoskust kujundavad ja kontrollivad ülesanded;
- arvamyslugu ja juhtumianalüüs;
- dokumendi ja kaardi tundmine;
- avatud ja valikvastustega ülesanded;
- statistiliste andmete ja karikatuuri analüüs;
- info leidmine, kasutamine ja rühmitamine;
- mõiste ja selgituse kokkuvõtmine;
- praktilised ülesanded.

1.7. Õppekeskkonna erisused

Õppimist toetav õppekeskkond kujundatakse viisil, kus luuakse kultuuritundlik, üksteist austav, kaasav, vastastikku hooliv ja toetav, turvaline, kiusamis- ja vägivallavaba õppekeskkond, mis rajaneb usalduslikel suhetel, sõbralikkusel ja heatahtlikkusel ning kus märgatakse ja tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu. Aktsepteeritakse erinevate seisukohtade olemasolu, arutletakse nende üle ning hinnatakse neid, lähtudes allikatest, tõenduspõhistest faktidest ning demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtetest.

Kool võimaldab viia õpet läbi ruumis, kus on:

- 1) mööbli ümberpaigutamise võimalus liikumist eeldavateks tegevusteks nagu rühmatööd, dramatiseeringud, rolli- ja õppemängud;
- 2) internetiühendus nii õpetajal kui ka õpilastel, digitehnoloogia ning audiovisuaalsete esitluste ja videoühenduse kasutamise võimalused.

Kool võimaldab:

- 1) kasutada õppe sidumiseks igapäevaeluga õpet väljaspool klassiruumi, nt looduses, mäluasutuses või ametiasutuses;
- 2) kasutada ainekava eesmärgi toetavaid õppematerjale ja -vahendeid;
- 3) õppekäike ja kohtumisi erinevate valdkondade esindajatega;
- 4) kasutada erinevaid õppemeetodeid, sh aktiivõpet, projektõpet, uurimuslikku õpet jm

2. Ainekavad

2.1. Inimeseõpetus

2.1.1. Õppeaine kirjeldus

Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides ennast tundma, vastutustundlikult oma suhteid kujundama, olema terviseteadlik, aus,

hooliv ja õiglane.

Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna. Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine toimub üksteist mõistvas õhkkonnas ning on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õppekeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamuseavalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega.

Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamatest keerukamateks, ent peavad olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest. Inimeseõpetus on kontsentriiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust. Inimeseõpetuses võib teemasid käsitleda nii üksteisele järgnevatena kui ka integreerituna, et saavutada oskuste, teadmiste ja väärtuste põhjal õpitulemused. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seondunult, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõppemeetodid.

Inimeseõpetuse I kooliastme teemad ja õpitulemused lähtuvad õpilase minast (huvid, omadused jms) ja tema eluga kõige lähemalt seotud igapäevaelu teemadest nagu suhted pere ja sõpradega, tervis, käitumisnormid jms. Eesmärgiks on, et laps oskab märgata, mõista ja selgitada enda ja tema eluga otseselt seotud küsimusi. I kooliastme inimeseõpetuses käsitletakse ka ühiskonnaõpetuse teemasid nagu Eesti Vabariik, kodukoht, reeglid, õigused ja kohustused lapse seisukohalt jms.

II kooliaste laiendab mina-käsitlust ning keskendub eakaaslaste mõju teemadele, mis selles vanuseastmes oluliseks muutuvad. Arendatakse varasemast põhjalikumalt sotsiaalseid oskusi, sh kehtestavat käitumist uimastite vm riskikäitumisega seotud olukordades. Eneseteadvuse ja iseseisvuse tõusuga muutuvad olulisteks ka tervise ning tervislike valikute teemad, näiteks toitumine, kehaline aktiivsus jms.

III kooliastme inimeseõpetuse teemade puhul tuleb varasemast enam esile mina-käsitluse ja suhete psühholoogiline aspekt. Kuna III kooliastmega lõpeb kohustuslik kooliharidus, siis valmistavad inimeseõpetuse teemad õpilast ette ennast ja maailma mõistma ning enda ja teistega toime tulema.

Kui II kooliastmes puudutatakse soolist arengut vaid põgusalt, siis III kooliaste pakub tõhusat seksuaalkasvatust. Tervise, suhete ja riskikäitumise teemad jätkuvad süvendatumalt, aidates noorel mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ja nende mõju talle endale, tema valikutele ning seeläbi tema tervisele ja toimetulekule.

2.1.2. Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

I kooliaste	II kooliaste	III kooliaste
1. Näitab Eesti Vabariigi ja oma kodukoha asukohta kaardil, tunneb Eesti ja kodukoha sümbolikat, olulisi inimesi ja paiku. 2. Väärtustab enda ja kaaslaste huvisid ning positiivset suhtumist iseendasse. 3. Mõistab õppimise tähtsust igapäevaelus hakkama saamisel ja tuleviku kavandamisel.	1. Teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist. 2. Väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv. 3. Mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust. 4. On loov ja ettevõtlik.	1. Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist. 2. Mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas. 3. Teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse. 4. Väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma

4. Teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused. 5. Mõistab üldtunnustatud käitumisharjumiste ja seaduste järgimise vajalikkust. 6. Tunneb liiklusreegleid. 7. Teab erinevaid teabeallikaid, oskab leida infot ja teab, mille põhjal hinnata infoallikate usaldusväärsust. 8. Märkab inimeste erinevaid omadusi ja arvamusi. 9. Mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust. 10. Teab, mis on vägivald. Mõistab, et vägivald ei ole lubatud ja oskab vajaduse korral abi leida. 11. Teab eesti rahvakombeid ja mõistab enda rolli kommete ja tavade hoidja ja kandjana. 12. Suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse. 13. Oskab oma tervist hoida. 14. Teab tervist ohustavaid tegureid, tunneb ära ja oskab hoiduda või keelduda tervist ohustavatest olukordadest. 15. Oskab planeerida oma tegevusi ja väärtustab aktiivset vaba aja veetmist. 16. Oskab kasutada lihtsamaid esmaabivõtteid ja kutsuda vajaduse korral abi. 17. Teab raha teenimise, hoidmise ja kasutamise võimalusi, käitub teadliku ja säästliku tarbijana. 18. Mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles.	5. On iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest. 6. Kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet, üksteise abistamist, sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikatena. 7. Teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid. 8. Mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärgi. 9. Teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust. 10. Mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest. 11. Mõistab autoriõiguste järgimise vajalikkust. 12. Teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida. 13. Väärtustab tervist, tervislikku eluviisi ja keskkonda ning mõistab eluviisi ja keskkonna mõju tervisele. 14. Teab, mis on riskikäitumine, teab riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele. Mõistab enda valikute tagajärgi. 15. Mõistab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske, väärtustab tervislikku elu uimastiteta ja teeb tervislikke valikuid.	võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel. 5. On loov ja ettevõtlik. 6. Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena. 7. Teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv. 8. Teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega. 9. Kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi. 10. Väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise. 11. Mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi. 12. Mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid. 13. Mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus. 14. Väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta.
---	--	--

2.1.3 Õpitulemused ja õppesisu

2.klass:

Õppesisu	Õpitulemused
Mina - positiivne hinnang ja suhtumine endasse ja teistesse kui enesekohase kompetentsi ja heaolu arendamise alus. Individuaalne töö: Õpilane paneb kirja 15 asja, mis talle enda juures meeldib. Projekt: õpime mängides	• Väärtustab enda ja kaaslaste huvisid ning positiivset suhtumist iseendasse; • teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi; • põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda.
Mina ja tervis - terviseteadlikkus ja tervislik eluviis kui heaolu allikas. Projekt: Jutu kirjutamine: <i>Mida teen oma tervise hoidmiseks?</i> Projekt: Paaristöö. Plakat. <i>Tervislik eluviis</i> Lõiminguprojekt: Teemapõhine õpe: "Minu tervislik eluviis"	• Oskab oma tervist hoida; • toob näited tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust; • teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi.
Mina ja minu pere - prosotsiaalse käitumise kui tõhusa sotsiaalse oskuse väärtustamine ja sotsiaalne sidususe arendamine lähikeskonnas. Praktiline töö: Video vaatamine: NOVA seletab: Millised on lapse õigused? Arutelu. Projekt: Mõttekaart: <i>Minu õigused kohustused kodus, koolis ja lähiümbruses.</i>	• Mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust; • kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus, toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest; • toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas.
Mina ja Eesti - kodanikupädevuse arendamine kujundamaks aktiivset ja vastutustundlikku kogukonna- ja ühiskonna liiget. Projekt: Luuletuse kirjutamine Eestile kasutades riigi sümboleid ja sõnu.	• Näitab Eesti Vabariigi ja oma kodukoha asukohta kaardil, tunneb Eesti ja kodukoha sümbolist, olulisi inimesi ja paiku; • teab eesti rahvakombeid ja mõistab enda rolli kommete ja tavade hoidja ja kandjana; • suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse.

Mina: aeg ja asjad - enesejuhtimis- ja õpioskuste arendamine. Individuaaltöö: <i>Päeva- ja nädalakava.</i> Loovtöö: <i>Mina suurena.</i>	• Oskab planeerida oma tegevusi ja väärtustab aktiivset vaba aja veetmist; • mõistab õppimise tähtsust igapäevaelus hakkama saamisel ja tuleviku kavandamisel; • oma igapäevalikute seos oma tulevikueesmärkidega.
--	--

3.klass:

Õppesisu	Õpitulemused
Mina - enesejuhtimise ja kodaniku pädevuste arendamine ühiskondlikus kontekstis. Projektitöö: Plakat - <i>Meie kohustused.</i>	• Märkab inimeste erinevaid omadusi ja arvamusi; • suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse; • teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused; • toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve; • selgitab ja demonstreerib õpitu olukorras esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste; • teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi.
Mina ja tervis - turvaline tervisekäitumine ning keskendumine füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele kui heaolu allikale. Loovülesanne: <i>Doktor mina.</i> Külalistund: kooliõde või kiirabitöötaja.	• Oskab oma tervist hoida; • teab tervist ohustavaid tegureid, tunneb ära ja oskab hoiduda või keelduda tervist ohustavatest olukordadest; • oskab kasutada lihtsamaid esmaabivõtteid ja kutsuda vajaduse korral abi.
Mina ja teised - turvaline käitumine ja kohanemine erinevas sotsiaalses ümbruses kodanikupädevustena. Riskikäitumine ja selle ennetamine – tõhusad sotsiaalsed oskused. Teemanädal: Roela kooli kodukord Lõiminguprojekt: Ohutu koolitee	• Mõistab üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust; • tunneb liiklusreegleid; • teab, mis on vägivald. Mõistab, et vägivald ei ole lubatud ja oskab vajaduse korral abi leida; • mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust.
Mina ja asjad - turvaline meediakäitumine ja tarbimine. Individuaalülesanne: Mõistlik tarbimine ja kolm pörsakest.	• Teab raha teenimise, hoidmise ja kasutamise võimalusi, käitub teadliku ja säästliku tarbijana; • mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles; • teab, mis on raha teenimine, säästmine,

Teemanädal: Jäätmete sorteerimine ja kodukant puhtaks	kasutamine ja laenamine; • hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.
---	---

5. klass:

Õppesisu	Õpitulemused
Tervis - tervist toetavate valikute tegemiseks vajab õpilane tõenduspõhiseid teadmisi tervise olemuse ja seda mõjutavate tegurite kohta. Projekt: Mängime õppides. Teemanädal: Unepäeviku täitmine. Loovülesanne. Rõõmurull. Miniuuring: Mind ümbritsevate inimeste tervis.	• Selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid; • seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks); • teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist, toob näiteid; • toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist; • toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust; • Selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust.
Murdeiga ja kehalised muutused - Murdeas toimuvate füüsiliste, emotsionaalsete, vaimsete ja sotsiaalsete muutuste tundmine annab noorele tuge oma arengu iseärasuste mõistmisel ja nende aktsepteerimisel ning murdeea arenguülesannetega toime tulemisel. Individuaalülesanne. Suguelundite nimetuste kandmine joonistele. Projekt: õpime mängides. Teemapäev: Hügieeni voldik	• Nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi; • toob näiteid erinevast arengutempost murdeas; • murdeea füüsilised ja emotsionaalsed, vaimsed ja sotsiaalsed muutused; • suguline küpsus ja soojätkamine. Viljastumine, rasedus, lapse sünd; • muutustega seonduvate kehaosade ja elundite nimetused ja toimimise põhimõtted, sh sugurakkude valmimise seos lapsesaamisvõime ja seksuaalsusega; • positiivne suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine.
Turvalisus ja riskikäitumine - tõenduspõhised enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumise (sh terviseriskide) ennetamisel on võtmevaldkond turvalisuse ja heaolu loomisel.	• Toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest. Selgitab, miks on normid, sh liiklusseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid; • toob näiteid meediaga seotud ohtudest; • teab, mis on autoriõigused ja et need on

Teemapäev. Turvaline internet. Loovülesanne. Sõltuvusainete mõju lapse/noore tervisele. Loovülesanne. Koomiks. Koolikiusamine Film. Röövlirahnu Martin. Arutlus	seadusega kaitstud, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine; • otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest tervise teemalist infot, järgides autoriõigust; • kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikkust mõju tervisele.
Haigused ja esmaabi - abi andmine ja saamine ning esmaabi andmine on turvalise ja ohutu keskkonna loomise aluseks, tagades heaolu. Rollimäng. Abi kutsumine ja abi andmine õnnetuse olukorras.	• Toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist; • demonstreerib õpitu olukorras esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral abi.

6. klass:

Õppesisu	Õpitulemused
Mina ja suhtlemine - suhtumine endasse, enda positiivsete külgede nägemine ja mõistmine on nii eneseregulatsiooni kui tõhusate suhete loomise aluseks. Ideekaart. Ideepanga loomine. Loovülesanne "unistuste kool".	• Selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb; • mõistab enesehinnangu olemust; • saab aru, et enesehinnang on osa tema minapildist; • selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi; • oskab nimetada enda erinevaid omadusi; • mõistab, et ennast saab pidevalt arendada; • mõistab oma võimalusi algatada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest; • seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga.
Suhtlemine teistega - tõhusate enesekohaste ja sotsiaalsete oskuste õpetamine seoses tõenduspõhise riskikäitumise ennetamise ja sekkumisega tagab turvalisuse ja heaolu. Individuaaltöö või paaristöö. Uudis klassi- või koolisündmuse kohta Projekt. Pildianalüüs. Eelarvamused.	• Kirjeldab, millest suhtlemine koosneb; • eristab mittemitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid; • eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele; • teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära; • toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus; • toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust; • teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpitu olukorras „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja

	õiguste eest seismisel; - demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi; - toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme.
Suhted teistega - sotsiaal-emotsionaalsete oskuste arendamine ja prosotsiaalne käitumine kui enesemääratluspädevuse/eneseregulatsiooni alus. Projektülesanne: üksteise aitamise, jagamise, koostöö ja hoolitsemise kohta.	- Toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi; - toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest; - demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist; - demonstreerib õpituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada.
Konfliktid ja probleemilahendus - konfliktide ja suhteprobleemide ennetamise ja lahendamise oskused on olulisemaid sotsiaalseid oskusi, mis tagavad turvalisuse ja heaolu. Projektülesanne. Ühisürituse väljamõtlemine, plaani koostamine ning selle läbiviimine.	- Selgitab konflikti häid ja halbu külgi; - kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise; - valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi; - näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi; - lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused; - kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist; - toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia.
Positiivne mõtlemine - inimeses positiivse nägemine on sallivuse ning toetavate inimsuhete ja heaolu aluseks. Kompleksülesanne. Igaüks väärib lille.	- Toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta. - Märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi.

7. klass:

Õppesisu	Õpitulemused
Inimese areng ja murdeiga - inimese areng	Kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt

erinevates arenguvaldkondades ja erinevatel arenguperioodidel toetab teadlike (k a terviseteadlike) otsuste tegemist eaperioodi arenguülesannete täitmisel. Projekt: Minu õpiharjumused.	elukeskonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele; • seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega; • selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast.
Inimene, valikud, õnn - eneseregulatsiooni oskuste ja õpioskuste arendamine turvalisuse ja heaolu allikana. Teemapäev: Komplimendid ja positiivne tagasiside. Rühmatöö. Enesehinnang.	• Selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang; • toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut; • analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus; • analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel.
Inimene ja rühm - inimene on sotsiaalne olend ning teeb koostööd erinevate inimestega erinevates rühmades, säilitades samal ajal sõltumatuse. Loovtöö: Minu rollid, õigused ja kohustused tänapäeval.	• Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest; • toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist; • analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades; • kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpitu olulisust toimetulekut rühma survega.
Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine - inimese teaduspõhised teadmised oskused ja hoiakud toetavad tema heaolu ja tervisekäitumist isiklikul ja ühiskonna tasandil. Projekt: Vaimse tervise vitamiinid. Vaikuseminutite harjutused. https://vaikuseminutid.ee/vaikuseminutite-harjutused/ Filmi “Veipimissõltlased” vaatamine ja arutelu. Õppefilm “Mõteteaine” ja ülesanded.	• Analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida; • analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest; • analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil.

8. klass:

Õppesisu	Õpitulemused
Tervise käitumine - turvaline tervisekäitumine ning keskendumine füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele tagab inimese heaolu lähiümbruses ja ühiskonnas. Valdkonna allikakriitilisus ja allikate usaldusväärsus iseloomustab nüüdisaegset õpikeskkonda. Loovtöö: Fotoessee “Tervis”. Projekt: mängides õpime. Teemanädal: Minu nädala toidulaud.	• Toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest; • analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele; • analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele; • analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida; • analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus; • toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis.
Suhted ja seksuaalsus - tervete ja turvaliste suhete (sh seksuaalsuhete) hoidmine ja väärtustamine. Seksuaalsus ja seksuaalkäitumise mitmekesisus. Keha ja välimuse muutmine, sh võimalikud terviseriskid, müüdid. Rühmatöö. Mis on sõprus? Projekt: Sõnapilv “Seksuaalsus” Rühmatöö: Esimene kord: millal on õige aeg? Lõiminguprojekt: Rasestumisvastased vahendid. Praktiline ülesanne. Kondoomi kasutamine.	• Selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata; • kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus; • analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest; • selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust; • mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele. • toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest. • analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi.
Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine - tõhusad sotsiaalsed oskused aitavad riskikäitumist vähendada nii isiklikul ja ühiskonna tasandil. Teemapäev: Kiusamisjuhtumite analüüs. Projekt: Mida teha, et koolis ei oleks	• Analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil.

kiusamist? Loovtöö. Plakat. Mida pean teadma uimastitest? Kuhu pöörduda abi saamiseks? Uimasti info. Õppekäik Tervisemuuseumi.	
--	--

2.2. Ajalugu

2.2.1 Õppeaine kirjeldus

Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist. Ajalooline mõtlemine tähendab suutlikkust märgata tähenduslikkust ajaloos, oskust kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, analüüsida põhjusi ja tagajärgi, tajuda ajaloolist konteksti ja mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet.

Ajaloo õppimist alustatakse sissejuhatusest ainesse. Õpilasi suunatakse uurima, teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetusega alustades lähtutakse huvi äratamisest, õpitava õpilasele tähenduslikuks tegemisest.

Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Eesti ajaloo teemade käsitlemisel tõmmatakse paralleele maailma ajalooga. Käsitluse põhimõtte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, kus luuakse käsitletava teema ja paikadega isiklik seos.

Ajalooõpetuses tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, millega ei taotleta ajalooperioodidest tervikpildi kujunemist. Tähtis on luua seosed mineviku ning nüüdisaja ajaloosündmuste ja nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust, Eesti ajaloo sõlmküsimusi, Eesti iseseisvuse ning selle kaitsmise ning teisalt võõrvallutuste mõju erinevatel perioodidel. Õpitakse väärtustama kohalikku kultuuripärandit, inimeste iseotsustamise õigust ja vabadust, analüüsima eetilisi valikuid ja mõistma hukka agressiooni ja okupatsiooni ning kõiki inimsusevastaseid kuritegusid.

Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline lõiming ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine, lähtudes erinevatest aspektidest. Ajalooõpetuse erinevate õppeteemade ja õppemeetodite kaudu laiendatakse teadmisi, omandatakse ajaloolist sõnavara ja kujundatakse erinevaid oskusi. Ajalootundides tutvustatakse õpilastele erinevaid ajalookäsitlusi ja avatakse nende kujunemisetagamaid. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajaloo uurija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajaloosündmuste ja nähtuste käsitlemist erinevates allikates.

Sissejuhatava ajalooõpetuse kaudu tehakse tutvust minevikuga õpilasele tähenduslikus ja arusaadavas vormis, äratatakse õpilaste huvi mineviku vastu, õpitakse märkama ja ära tundma

minevikujälgi – ajalooallikaid – ja mõistma, et ajalugu on meie kõigi ühine lugu. Alustatakse ajas orienteerumise oskuse kujundamisega, mida pidevalt uute teadmistega täiendatakse. See aitab õpilastel näha oleviku seoseid mineviku ja tulevikuga ning hinnata minevikku ajalooliselt oma ajastu kontekstis. Õpitakse mõistma, et jutustus minevikust on kellegi tõlgendus, mitte mineviku täpne kirjeldus ning et erinevast positsioonist vaadates võib minevikku tõlgendada erinevalt. Õpilased õpivad eristama propagandistlikke tõlgendusi ja mõistavad, et kõik allikad ei ole võrdselt usaldusväärsed ning kõik tõlgendused ei ole asjakohased.

Tähelepanu pööratakse erinevate õpioskuste arendamisele. Käsitletavate teemade sügavuse üle otsustab aineõpetaja.

2.2.2. Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

2. kooliaste	3. kooliaste
1. Teab ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline. 2. Teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed. 3. Kasutab ajaloomõisteid kontekstis. 4. Teab näiteid kodukoha minevikust. 5. Teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisloos. 6. Mõistab, kuidas kujunes inimasustus. 7. Mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu. 8. Oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevatest rollidest vaadates on maailm erinev. 9. Teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis. 10. Teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos. 11. Teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväärsust hinnata. 12. Teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha	1. Eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu. 2. Mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid. 3. Seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördpunkte. 4. Mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal. 5. Mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas. 6. Analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu. 7. Mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele. 8. Mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis. 9. Analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust. 10. Mõistab, kuidas on kujunenud ja toiminud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga. 11. Mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas

kultuuriloos. 13. Märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal. 14. Teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud. 15. Teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.	muutunud. 12. Kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi. 13. Eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu. 14. Analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana. 15. Analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos. 16. Mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos.
--	---

2.2.3 Õpitulemused ja õppesisu

5. klass

Õppesisu	Õpitulemused
Ajaloo algõpetus - aja mõõtmine, ajalooallikad, arheoloogia, arhiivid ja muuseumid. Ajaloolised objektid kodukohas. Kodukoha ja perekonna ajalugu. Lõiminguprojekt “Vanarahva lood, laulud ja mängud”. Õppekäik “Ajalooline koduküla”.	• Kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: e.Kr., p.Kr, sajand, aastatuhat; • teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid; • iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust; • kasutab perekonnaloos uurimisel eritüübilisi allikaid; • teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele; • paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; • lahendab ajatelje abil ülesandeid; • oskab nimetada kodukoha ajaloolisi objekte ning teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust.
Esiaeg ja vanaaeg - valitud ajaloosündmused, isikud ja eluolu Vana-Egiptusest, Vana-Kreekast ja Vana-Roomast. Keskaeg - valitud ajaloosündmused, isikud ja eluolu. Ristiusk ja islam, ristisõjad.	• Toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; • teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi; • kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; • kasutab ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; • nimetab ajaloolisi isikuid ja teab nende olulisust

Eestlaste muistne vabadusvõitlus. Lugemisprojekt “Uru kummalsed seiklused muistses Eestis”. Õppekäik: Rakvere linnus või ajakeskus Wittenstein	kultuuriloos; • teab esimesi Eesti ajaloolisi asulaid ja muinaslinnuseid; • teab eestlaste muistse vabadusvõitluse põhjuseid ja tagajärgi; • kirjeldab muinasaja inimese eluolu.
Uusaeg - valitud ajaloosündmused, isikud ja eluolu. Maadeavastused. Teaduse ja tehnika edusammud. Arstiteaduse edusammud. Hariduse levik Euroopas ja Eestis. Eesti rahvuslik ärkamisaeg. Lõiminguprojekt: praktiline töö “Roela Postimees” (ajalehe koostamine)	• Toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; • nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; • toob näiteid ravivõtete ja tervishoiu kohta eri aegadel; • nimetab Eesti rahvusliku ärkamisajaga seotud isikuid ja teab nende olulisust kultuuriloos; • tunneb kodukooli ajalugu.
Lähiajalugu - valitud ajaloosündmused, isikud ja eluolu. Eesti Vabariigi loomine. Elu Eesti Vabariigis ja Nõukogude Eestis. II maailmasõda, diktaatorid Hitler ja Stalin. Eesti taasiseseisvumine. Tänapäeva maailm. Projekt - Intervjuu “Elu Nõukogude Eestis” või “Teel Eesti iseseisvusele”	• Nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid; • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; • toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; • toob näiteid inimtegevuse ja looduseskkonna vastastikusest mõjust minevikus; • teab mõnda Eesti iseseisvuse taastamisega seotud sündmust; • mõistab hukka agressiooni, okupatsiooni ja kõik inimsusevastased kuriteod.

6. klass

Õppesisu	Õpitulemused
Esiaeg ehk muinasaeg Inimkonna ajaloo algus, nüüdisinimese teke. Muistsete inimeste eluolu. Üleminek põlluharimisele ja karjakasvatusele. Püüasulade teke. Metallide kasutamine. Muinasaeg Eestis.	• Kasutab asjakohaselt ajaarvamisega seotud mõisteid; • teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab muinasaja perioode; • kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid; • toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; • mõistab põllumajandusele ülemineku olulisust

	inimkonna arengus ja tsivilisatsioonide tekkes; ● teab mõnda inimeste ajaloolist asulat ja selle tekkimise põhjusi, oskab seda kirjeldada; ● teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust.
Muistsed idamaad Mesopotaamia. Sumerite elu, nende jumalad ja kangelased. Vana-Egiptuse riik ja ühiskond. Foiniikia. Iisraeli rahvas Palestiinas, iisraellaste usk. Pärsia suurriik. Muistse India usk ja kultuur. Muistse Hiina usk ja kultuur.	● Toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; ● Selgitab, miks, kus ja millal tekkisid vanaaja kõrgkultuurid; ● toob näiteid, kuidas ühiskond ja elukeskkonna mõju mõjutavad inimeste igapäevaelu; ● nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; ● mõistab muistsete tsivilisatsioonide kultuuripärandi tähtsust maailma ajaloos, oskab tuua näiteid; ● tunneb muistsete kõrgkultuuride teadussaavutusi; ● toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; ● mõistab, et erinevates piirkondades on erinevad usulised tõekspidamised ja väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis.
Vana-Kreeka Kreeta ja Mükene kultuur. Kreeka kangelased ja usk. Kreeka polised, Ateena ja Sparta. Ateena demokraatia. Kreeklaste sõjad pärslastega. Kreeka teater, olümpiamängud. Filosoofia ja teadus. Aleksander Suur ja tema sõjakäigud. Hellenism. Seitse maailmaimet. Lõiminguprojekt: "Kreeka teater või "Antiiksed olümpiamängud"	● Toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; ● kirjeldab Vana-Kreeka ühiskonnakorraldust ja eluolu Ateena ja Sparta näitel, võrdleb neid; ● nimetab Vana-Kreeka ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; ● selgitab ja oskab kasutada mõisteid; ● oskab kasutada kaarti; ● toob näiteid Vana-Kreeka kultuuri- ja teadussaavutustest; ● jutustab olümpiamängudest, kreeka jumalatest, kangelastest, mütoloogiast ja kunstist; ● mõistab Vana-Kreeka kultuuri mõju Euroopa ajaloole; ● teab, et inimese arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist.
Vana-Rooma Etruskid. Rooma riigi tekkimine. Kuningate aeg Roomas. Rooma vabariik ja kodusõjad. Roomlaste usk ja eluolu. Rooma ja Kartago. Leegionid. Rooma keisririik. Rooma linn, ehitised. Rooma kultuur ja teadus.	● Teab Rooma riigi tekke- ja lagunemislugu; ● selgitab ja oskab kasutada mõisteid; ● oskab kasutada kaarti; ● selgitab Rooma vabariigi ja keisririigi riigikorda; ● mõistab, kuidas roomlased said Vahemere maade valitsejateks ja lõid suure impeeriumi; ● nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust; ● jutustab Rooma leegionidest ja erinevatest sõjakäikudest;

Ristiusk ja Rooma. Rooma riigi lagunemine. Loovtöö “Räiged roomlased”	• kirjeldab roomlaste usku ja eluolu Rooma riigis erinevatel perioodidel; • toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on olulised; • mõistab Jeesus Kristuse ja ristiusu leviku olulisust kultuuriloos; • tunneb Rooma olulisemaid teadus- ja kultuurisaavutusi; • teab, et paljud antiikaja tehnoloogilised saavutused on aluseks tänapäeva tehnilistele lahendustele.
---	--

7. klass

Õppesisu	Õpitulemused
Maailm keskajal 476–1492 Keskaegse maailmapildi mõju maailma ajaloole, keskaja ühiskonna üldisloomustus ja periodiseering. Läänikord, eluolu. Kiriku ja kultuuri osa keskajal, ristiusu õpetuse alused, ristiõjad, keskaja ülikoolid ja teadus, romaani ja gooti stiil. Frangi riik, Frangi riigi teke, riik Karl Suure ajal, Frangi riigi jagunemine, kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa. Araablased. Araabia ühiskond, Muhamed. Islam, araabia kultuur ja selle mõju Euroopale. Bütsants, Bütsantsi tugevuse põhjused, Justinianus I, Vana-Vene riik. Linnad ja kaubandus, linnade teke ja eluolu, hansakaubandus Põhja-Euroopas, tsunftikord, linnade valitsemine. Põhja-Euroopa ja Eesti. Skandinaavia eluviis ja ühiskond, viikingite retked. Eesti keskajal, eluolu muinasaja lõpus. Muinasmaakonnad, muistne vabadusvõitlus ja ristiusustamine, ühiskonna struktuur. Valitsemine, Liivi	• Kirjeldab läänikorda, feodaalset hierarhiat, seisuslikku ühiskonda, naturaalmajandust ning talupoegade ja feodaalide elulaadi; • teab kiriku osa keskaja ühiskonnas nii kultuuripärandi säilitajana kui ka maailmapildi kujundajana; • teab, kuhu tekkisid keskaegsed linnad, ning kirjeldab keskaegse linna eluolu; • iseloomustab Frangi riigi osatähtsust varakeskaegses ühiskonnas ja Frangi riigi jagunemise tagajärgi; • iseloomustab araabia kultuuri ja selle mõju Euroopale, näitab kaardil araablaste vallutusi; • kirjeldab viikingite elu, nimetab ja näitab kaardil nende retkede põhisuundi; • toob esile ristiõdade eesmärgid ja tulemused; • nimetab Eesti muinasmaakondi ja suuremaid linnuseid, iseloomustab eestlaste eluolu muinasaja lõpul, Eesti ristiusustamist ning muistset vabadusvõitlust; • teab, kuidas kujunes Bütsantsi riik ja tekkis Vana-Vene riik; • seletab mõisteid paavst, patriarh, piiskop, preester, munk, nunn, senjäär, vasall, feodaal, pärisori, Inglise parlament, raad, tsunft, gild, Hansa Liit, Mõõgavendade Ordu, Liivi Ordu, romaani stiil, gooti stiil, koraan, Muhamed, mošee, Meka; • teab, kes olid Karl Suur ja Justinianus I, ning iseloomustab nende tegevust; • võimalusel külastatakse mõnda Eesti keskaegset linnust või Tallinna vanalinna.

Ordu. Linnad. Keskaja ühiskond Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa näitel. Saksa-Rooma keisririik, parlamendi kujunemine Inglismaal, Prantsusmaa ühendamise. Eluolu keskajal. Asustus, tegevusalad ja eluolu kodukohas muinasaja lõpul.	
Maailm varauusajal 1492–1600 Ühiskond varauusajal, tehnoloogia, uue maailmapildi kujunemine. Tehnoloogia areng, majandussuhted, humanism, kujutatav kunst, Leonardo da Vinci. Suured maadeavastused. Ameerika avastamine, maadeavastuste tähendus Euroopale ja Euroopa mõju avastatud maades. Reformatsioon Saksamaal. Martin Luther. Eesti 16. sajandil, reformatsioon, haldusjaotus ja linnad. Liivi sõja põhjused ja tagajärjed.	• Teab, kuidas mõjutasid varauusaegset ühiskonda maadeavastused, tehnoloogia areng ja reformatsioon; • kirjeldab Eesti arengut 16. sajandil, majanduse ja linnade arengut ning reformatsiooni mõju; • seletab Liivi sõja põhjusi ja tagajärgi; • seletab mõisteid maadeavastused, reformatsioon, protestandid, luteri usk, renessanss, humanism; • teab, kes olid Kolumbus, Martin Luther ja Leonardo da Vinci, ning iseloomustab nende tegevust.

8. klass

Õppesisu	Õpitulemused
Maailm 1600–1815 Uusaja ühiskonna põhijooned Euroopas, absolutismi kujunemine, Louis XIV, valgustusfilosoofia, Inglise kodusõda ja restauratsioon, Inglismaa ja Prantsusmaa, 18. sajandi valgustatud absolutism Preisimaa näitel, Friedrich II. Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus, valitsemine, keskvõim ja aadli omavalitsus, Balti erikord, Põhjasõda, Peeter I, Eesti talurahvas 17. ja 18.	• Teab, mis muutused toimusid Rootsi ja Vene ajal Eesti võimukorralduses, talurahva elus, hariduses ja kultuuris ning mis olid Põhjasõja tagajärjed Eestile; • selgitab valitsemiskorralduse muutusi uusajal: seisuslik riik, absolutism, valgustatud absolutism, parlamentarism; • selgitab Prantsuse revolutsiooni ning Napoleoni reformide põhjusi, tagajärgi ja mõju; • toob esile ühiskonna ümberkorraldamise võimalusi reformide ja revolutsiooni teel ning saab aru, mille poolest need erinevad;

sajandil, muutused majanduses ja poliitikas, vaimuelu (religioon, haridus, kirjasõna). Võrdleb Rootsi ja Vene ajal (17. ja 18. sajandil toimunud muutusi Eestis. USA iseseisvumine, Iseseisvussõda, USA riiklik korraldus. Prantsuse revolutsioon ja Napoleoni ajastu. Prantsuse revolutsiooni põhjused ja kulg, Napoleoni reformid, Viini kongress ja poliitilised muutused Euroopa kaardil Vestfaali rahu ning Viini kongressi tulemusena, Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdade tähtsus Euroopa ajaloos. Kultuur: barokk, klassitsism. Asustus ja eluolu paikkonnas 17.–18. sajandil.	• teab, kuidas tekkisid Ameerika Ühendriigid, ja kirjeldab Ameerika Ühendriikide riigikorraldust; • selgitab inimõiguste ja kodanikuvabaduste arengut mõne ajaloolise dokumendi näitel Ameerika iseseisvusdeklaratsioon ja põhiseadus; • kirjeldab baroki ja klassitsismi põhijooni; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid valgustus, valgustatud absolutism, reform, revolutsioon, restauratsioon, absolutism, parlamentarism; • teab, kes olid Napoleon, Louis XIV, Peeter I ja Voltaire, ning iseloomustab nende tegevust.
Maailm 1815–1918 Industriaalühiskonna kujunemine, tööstuslik pööre, vabrikutootmine, linnastumine, industriaalühiskonna sotsiaalne pale, 19. sajandi poliitilised õpetused. Analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga. Rahvuslus ja rahvusriigid, rahvusluse kasv Euroopas, rahvusriigi loomine Saksamaa näitel, Saksa keisririik. Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algul, Vene impeeriumi äärealade poliitika, talurahvaseadused, rahvuslik ärkamine, selle eeldused, liidrid ja üritused, venestusaeg, 1905. aasta revolutsiooni tagajärjed. Esimene maailmasõda, uue jõudude vahekorra kujunemine Euroopas, sõja põhjused, kulg ja	• Näitab kaardil Esimeses maailmasõjas osalenud riikide liite; • kirjeldab rahvuslikku liikumist Eestis ja Euroopas; • selgitab Eesti iseseisvumist; • seostab Eesti omariikluse kujunemist rahvusvaheliste sündmustega (uute rahvusriikide tekkimine esimese maailmasõja käigus, Vene revolutsioonid); • teab Esimese maailmasõja põhjusi ja tagajärgi; • analüüsib Esimese maailmasõja põhjusi ning sõdivate poolte taotlusi ning Esimese maailmasõja tagajärgi ja mõju maailma arengule; • iseloomustab 19. sajandi ja 20. sajandi alguse peamisi kultuurisaavutusi; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid rahvusriik, monopol, linnastumine, rahvuslik liikumine, venestamine, autonoomia, Antant, Kolmikliit, liberalism, konservatism, sotsialism.

tagajärjed, maailmasõja mõju Eestile. Eesti iseseisvumine: autonoomiast Vabadussõjani. Kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul: eluolu, ajakirjandus, seltsiliikumine, sh kodukohas.	
--	--

9. klass

Õppesisu	Õpitulemused
Maailm kahe maailmasõja vahel 1918–1939 Rahvusvaheline olukord, Pariisi rahukonverents, poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda, Versailles' süsteem. Rahvasteliidu tegevus ja mõju, sõjakollete kujunemine Aasias ja Euroopas. Maailmamajandus, ülemaailmse majanduskriisi põhjused, olemus ja tagajärjed. Demokraatia ja diktatuuri põhijooned. Demokraatia Ameerika Ühendriikide näitel, autoritarism Itaalia näitel, totalitarism NSV Liidu ja Saksamaa näitel. Eesti Vabariik, Vabadussõda, Asutav Kogu, maareform ja põhiseadus, demokraatliku parlamentarismi aastad, vaikiv ajastu, majandus, kultuur ja eluolu, välispoliitika. Kultuur ja eluolu kahe maailmasõja vahel, uued kultuurinähtused, teadus, tehnika areng, aatomiuuringud, auto ja lennuk, raadio, kino ja film, kirjandus ja kunst, uued propagandavahendid. Kultuur ja eluolu paikkonnas 20. sajandi algul.	- Näitab kaardil Esimese maailmasõja järel toimunud muutusi; - teab, mis olid suure majanduskriisi põhjused ja tagajärjed; - iseloomustab ning võrdleb demokraatlikku ja diktatuurset ühiskonda; - kirjeldab ning võrdleb Eesti Vabariigi arengut demokraatliku parlamentarismi aastail ja vaikival ajastul; - kirjeldab kultuuri arengut ja eluolu Eesti Vabariigis ning maailmas, nimetab uusi kultuurinähtusi ja tähtsamaid kultuurisaavutusi; - seletab ja kasutab kontekstis mõisteid demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, repressioon, Rahvaste Liit, Versailles' süsteem, vaikiv ajastu, parlamentarism, Tartu rahu; - teab, kes olid Jossif Stalin, Benito Mussolini, Adolf Hitler, Franklin Delano Roosevelt, Konstantin Päts ja Jaan Tõnisson.
Teine maailmasõda 1939–1945 Rahvusvaheline olukord.	Teab, milline oli rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel;

Läänერიიკიდე ჯაჲლეანდმისედე Saksamaale. München. MRP. Sõjategevuse üldiseloostus, sõja algus ja lõpp, sõdivad pooled. Sõjategevus, rinde: Idarinne, Läänarinne, Vaikse Ookeani ja Põhja-Aafrika piirkond. Holokaust, ÜRO asutamine. Eesti Teise maailmasõja ajal, baaside ajastu, iseseisvuse kaotamine, juuniküüditamine, sõjategevus Eesti territooriumil, Nõukogude ja Saksas okupatsioon. Teise maailmasõja mõjud paikkonnas.	• teab, millal algas ja lõppes Teine maailmasõda, toob esile Teise maailmasõja puhkemise põhjused, sõja tulemused ja tagajärjed; • kirjeldab ajalookaardile tuginedes Teise maailmasõja sõjategevuse kulgu; • selgitab MRP ja baaside lepingu tähtsust Eesti ajaloos; • iseloomustab Eesti Vabariigi iseseisvuse kaotamist; • teab, mis riigid tegutsesid koostöös Saksamaaga ning mis riikidest moodustus Hitleri-vastane koalitsioon; • seletab mõisteid MRP, holokaust, küüditamine, baaside leping, okupatsioon, ÜRO.
Maailm pärast Teist maailmasõda 1945–2000 Külma sõda, külma sõja põhijooned ja avaldumisvormid, kriisid ja sõjad. Läänemaailm USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel. USA ühiskond, sisepoliitika, ühiskondlikud liikumised, välispoliitika. Saksamaa Liitvabariigi majanduse areng, Ida- ja Lääne-Saksamaa suhted. Kommunistlikud riigid, kommunistliku süsteemi teke. NSV Liit, stalinism, sula, stagnatsioon. Eesti Nõukogude okupatsiooni all, piiride muutumine, repressioonid, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, poliitiline juhtimine, kultuur ja eluolu. Kommunistliku süsteemi lagunemine, perestroika ja glasnost, Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin, Saksamaa ühinemine. Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamine. Laulev revolutsioon, Balti kett, põhiseadusliku korra taastamine. Maailm alates 1990. aastast, üldülevaade, Euroopa Liidu laienemine, NATO laienemine,	• Teab külma sõja põhijooni ning toob esile selle avaldumist ja vorme, näitab kaardil tähtsamaid külma sõja aegseid kriisikoldeid; • teab ja näitab muutusi maailma poliitilisel kaardil 1990. aastail; • kirjeldab tööstusriikide arengut USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel; • kirjeldab kommunistlikku ühiskonda NSV Liidu näitel ning Eesti arengut NSV Liidu koosseisus; • toob esile kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise põhjused ja tagajärjed; • kirjeldab Eesti iseseisvuse taastamist ja Eesti Vabariigi arengut; • iseloomustab kultuuri ja eluolu muutumist 20. sajandi vältel; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid perestroika, glasnost, külma sõda, kriisikolle, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, metsavennad, plaanimajandus, massirepressioon, Atlandi Harta, Euroopa Liit, NATO, Balti kett, laulev revolutsioon; • teab, kes olid Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin, Arnold Rüütel, Lennart Meri, Edgar Savisaar ja Mart Laar, ning iseloomustab nende tegevust.

uued vastasseisud. Kultuur ja eluolu 20. sajandi teisel poolel. Teaduse ja tehnika areng, aatomiuuringud, infotehnoloogia, massikultuur, naine ja ühiskondlik elu, muutused mentaliteedis. Poliitilised liikumised, kultuur ja eluolu ning ajalooline mälu ja mäluasutused kodukohas.	
--	--

2.3. Ühiskonnaõpetus

2.3.1 Õppeaine kirjeldus

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel arendada ettevõtlikkust ning kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes ainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvatele õppele.

Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega. Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, sh ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, vabadus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonda, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikide maailma riikide elatustase ei ole võrdne ja maailmas on palju vaesust ning paljude inimeste materiaalne heaolu on võimalikuks saanud looduse ja tuleviku arvelt jne.

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste kujunemine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga. Käsitletu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht. III kooliastmes käsitletakse riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid. Riigivalitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Pööratakse tähelepanu inim- ja kodanikuõigustele ning poliitika avaldumisele igapäevaelus. Majandusteemade käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele.

Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult. Õppeprotsessis on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö kavandamise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, rakendades võimalusel neid praktikas, nt demokraatia koolis, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus kodukohas jm. Õppes kasutatakse tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi.

2.3.2. Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

2. kooliaste	3. kooliaste
1. Teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi. 2. Teab lapse õigusi ja kohustusi ning olulisemaid inimõigusi. 3. Teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma. 4. Mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis ning toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat. 5. Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti. 6. Eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust. 7. Teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata. 8. Teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi. 9. Teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja. 10. Tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti. 11. Oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada. 12. Käitub teadliku tarbijana.	1. Teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega. 2. Teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond. 3. Tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta; toob näiteid, milliseid tagajärgi üksikisikule toob endaga demokraatia hävimine. 4. Selgitab minevikunäidete najal, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval. 5. Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid. 6. Mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas. 7. Teab majanduse toimimise põhijooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta. 8. Analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest. 9. Seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega. 10. Analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost. 11. Teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot. 12. Teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt. 13. Teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmelisusest. 14. Hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid. 15. Märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt.

	16. Analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajadusel otsida abi.
--	---

2.3.3 Õpitulemused ja õppesisu

6. klass

Õppesisu	Õpitulemused
Demokraatia ja sotsiaalsed suhted Ühiskonna ja demokraatia olemus. Koolidemokraatia. Laste õigused ja kohustused. Inimõigused. Riik ja selle valitsemine. Demokraatia toimimine Eesti Vabariigis. Kohaliku elu korraldus. Seadused, nende täitmine. Perefond ja naabruskond. Noorteorganisatsioonid. Erinevad rahvused ja usundid Eestis.	• Esitab näiteid riikidevahelisest koostööst või selle puudumisest; • teab, et demokraatlikus riigis on kõik seaduse ees võrdsed; • kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis; • toob näiteid koostööst ja noorte koostöövormidest oma kogukonnas; • leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena; • nimetab inimõigusi ja selgitab nende olulisust; • nimetab lapse õigusi ja kohustusi, märkab laste õiguste rikkumist ja otsib vajaduse korral abi; • toob näiteid, kuidas inimeste õigused on seadusega kaitstud; • teab, kuidas Eesti Vabariiki valitsetakse ja kuidas korraldatakse kohalikku elu; • selgitab fakti ja arvamuse erinevust; • tunneb ära ja toob näiteid kultuurilise, usulise ja soolise diskrimineerimise kohta; • mõistab, et inimesed võivad näha maailma erinevalt.
Töö ja tarbimine Aja ja kulutuste planeerimine. Eelarve. Teadlik tarbimine. Reklaam. Turvaline internet. Majandus ja selle valdkonnad. Elukutse omandamine vastavalt oma huvidele ja isikuomadustele.	• Nimetab ohtusid internetis ja selgitab, kuidas end nende eest kaitsta, käitub ohutult; • teab internetipanga ja pangakaardi kasutamisega seotud ohtusid ja käitub turvaliselt; • oskab oma aega ja tegevusi planeerida; • toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest; • koostab eelarve etteantud piirides; • kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid; • teab, mis on teadlik ja keskkonda säästev tarbimine; • selgitab näidete põhjal vajaduste, soovide ja võimaluste erinevusi; • teab, et sobiva elukutse valikul tuleb lähtuda oma võimetest, huvidest ja isikuomadustest.

9. klass

Õppesisu	Õpitulemused
Majandus Majandus kui üks ühiskonna kolmest põhisektorist. Erinevad majandussüsteemid. Turumajandus. Riigi sekkumine turumajandusse. Jõukus ja toimetulek. Tööturg ja töösuhted. Riigieelarve ja isiklik eelarve. Otsesed ja kaudsed maksud. Tarbimiskäitumine.	• Teeb vahet riigi-, era-, ja kodanikusektoril; • kirjeldab erinevate majandussüsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist; • teab riigi motiive ja vahendeid turumajandusse sekkumisel; • teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel, eristab otseseid ja kaudseid makse; • analüüsib vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist; • selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale; • analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi; • teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus ja toob näiteid selle võimalustest.
Kodanikuühiskond Poliitilised, kutsealased ja vabauhendused. Kodanikuosalus. Inimõigused ja kodanikuvabadused.	• Teab erinevaid demokraatlikus ühiskonnas osalemise võimalusi, toob näiteid; • teab võimalusi, kuidas kodanikud ja mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist; • nimetab inimõigusi ja selgitab nende toimimist; • toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid.
Riik ja valitsemine Demokraatlikud ja mittedemokraatlikud riigid. Võimude lahusus. Põhiseadus ja teised õigusaktid. Vabad valimised. Riigikogu kui kõrgeim seadusandlik võim. Vabariigi valitsus kui kõrgeim täidesaatev võim. Vabariigi president. Kohtusüsteem ja kohtupidamine. Õiguskantsler. Kohalik omavalitsus.	• Loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; • selgitab võimude lahususe põhimõtet; • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; • teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid, tunneb kohtusüsteemi; • nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid; • analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel;
Ühiskond ja sotsiaalsed suhted Demograafia. Sotsiaalne struktuur ja sotsiaalne kihistumine. Kodanikud ja kodakondsus. Ühiskonna mitmekultuurilisus. Kommunikatsioon ühiskonnas.	• Toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; • selgitab soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele; • märkab erinevusi sotsiaalsete rühmade vahel ja mõistab nende põhjusi;

Eesti ühiskonna väärtused.	• väärtustab sotsiaalset õiglust ja sidusust; • teab võimalusi, kuidas kodanikud ja mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist; • mõistab kultuuride erinevusi ja oskab suhelda teiste kultuuride esindajatega; • avaldab arvamust ajakirjanduses käsitletavate probleemide kohta; • oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks; • tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud; • teab reklaami funktsioone ja liike; • tunneb ja austab autori õigusi ning vastutust; viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt; • toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale.
Eesti Euroopas ja maailmas Rahvusvahelised organisatsioonid ja Eesti osalemine nendes. Euroopa Liit ja selle valitsemisstruktuur. Üleilmastumine.	• Teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma; • toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga; • nimetab teisi rahvusvahelisi organisatsioone ja selgitab nende tegevuse eesmärgid; • teab, mis on üleilmastumine ja toob näiteid üleilmastumise mõjude kohta majandusele, kultuurile, keskkonnale; • toob näiteid Eesti kultuuri levikust maailmas.